

MERANIE ŽIADÚCEHO ŠTÝLU ODPOVEDANIA SLOVENSKOU VERZIOU ŠKÁLY BIDR. VLASTNOSTI KONŠTRUKTU A OVERENIE SÚVISLOSTÍ S MORÁLNYM VYVIAZANÍM A ĎALŠÍMI PREMENNÝMI

původní práce

Peter Babinčák¹
Marek Preiss²
Tereza Mejzlíková²

¹Inštitút psychológie FF PU
v Prešove, Slovenská republika

²Národní ústav duševního zdraví,
Klecany

Kontaktní adresa:

doc. Mgr. Peter Babinčák, PhD.
Inštitút psychológie FF PU v Prešove
Ul. 17. novembra
080 01 Prešov
e-mail: peter.babincak@unipo.sk

Táto štúdia je podporovaná Grantovou agentúrou České republiky, reg. č. 16-06264S „Integrita, morální vyvážení se a další příbuzné konstrukty“.

SÚHRN

Babinčák P, Preiss M, Mejzlíková T. Meranie žiadúceho štýlu odpovedania slovenskou verzioou škály BIDR. Vlastnosti konštruktu a overenie súvislostí s morálnym vyviazaním a ďalšími premennými

Cieľ: Sociálna žiadúcnosť odpovedí je častým zdrojom chýb a „nevalidity“ vo výskume a pri diagnostických postupoch využívajúcich sebvýpovedové dotazníkové metódy. Cieľom štúdie bolo overenie psychometrických vlastností slovenskej verzie metodiky BIDR (Balanced Inventory of Desirable Responding; Paulhus 1984), zameranej na hodnotenie žiadúceho štýlu odpovedania a porovnanie rôznych spôsobov skórovania metodiky.

Metóda: Výskumný súbor pozostával zo 499 osôb zo Slovenska vo veku 18–60 rokov a bol zostavený na základe reprezentatívnych kvót pre pohlavie, vekovú kategóriu a región. Na zber údajov bola využitá škála BIDR v slovenskom preklade v plnej i skrátenej verzii. Pre posúdenie validity metodiky boli zisťované vzťahy s premennými vystihujúcimi typicky negatívne a pozitívne hodnotené charakteristiky – morálne vyviazanie, sebaúcta, spokojnosť so životom, a so sociodemografickými premennými.

Výsledky: Zaznamenali sme priaznivé ukazovatele zhody faktorovej štruktúry

SUMMARY

Babinčák P, Preiss M, Mejzlíková T. Measuring desirable responding with the Slovak version of the BIDR scale. Construct attributes and verification of the relations with moral disengagement and other variables

Aim: Socially desirable responding is a frequent source of errors and “non-validity” in research and in diagnostic procedures using self-statement questionnaire methods. The aim of the study was to verify the psychometric properties of the Slovak version of the BIDR (Balanced Inventory of Desirable Responding; Paulhus 1984), aimed at assessing the desirable responding, and to compare different methods of scoring data from the scale.

Method: The research sample consisted of 499 Slovak people aged 18–60 years and was created on the basis of representative gender, age and region quotas. For data collection, the BIDR scale translated into Slovak was used in both full and shortened versions. In order to assess the methodology validity, relations with sociodemographic variables and variables depicting typically negatively and positively assessed characteristics – moral disengagement, self-esteem, life satisfaction – were identified.

Results: In both full and shortened form of the BIDR, an adequate mode fit

s dátami pre plnú i skrátenú formu BIDR pri dichotómnom skórovaní odpovedí (CFI > 0,95; RMSEA < 0,05), nie však pri kontinuálnom skórovaní. Ukazovatele reliability nadobudli akceptovateľné hodnoty (α resp. ω > 0,8) pre plnú verziu škály a pre celkové skóre jej skrátenej 16-položkovej verzie. Korelácie s ďalšími premennými (morálne vyviazanie $r = -0,38$, sebaúcta $r = 0,55$, spokojnosť so životom $r = 0,16$, vek $r = 0,17$) zodpovedali teoretickým predpokladom.

Záver: Slovenská verzia škály na hodnotenie sociálne žiadúceho spôsobu odpovedania BIDR je reliabilnou mierou uvedenej charakteristiky, má obdobné vlastnosti merania ako pôvodná či iné jazykové mutácie nástroja a možno ju považovať za vhodnú mieru pre použitie v sociálno-vednom výskume i v psychodiagnostike. Pre ďalšie použitie možno odporučiť dichotómne skórovanie odpovedí, vhodnou alternatívnou je aj skrátená 16-položková verzia BIDR.

Kľúčové slová: BIDR, reliabilita, sociálna žiadúcnosť, validita.

was identified for dichotomous scoring of responses (CFI > 0.95; RMSEA < 0.05) but not for continuous scoring. Reliability indicators showed satisfactory values (α or ω > 0.8) for the full version of the scale and for the overall score of its shortened 16-item version. Correlations with other variables (moral disengagement $r = -0.38$, self-esteem $r = 0.55$, life satisfaction $r = 0.16$, age $r = 0.17$) were in correspondence with theoretical assumptions.

Conclusion: The Slovak version of the BIDR scale for measuring desirable responding is a reliable measure of the indicated characteristics, has similar measurement properties to the original or other language versions of the instrument, and can be considered an appropriate measure for the use in social science research and psychodiagnostics. Dichotomous scoring of responses and a shortened 16-item version of the BIDR are recommended for further use.

Key words: BIDR, reliability, social desirability, validity.

ÚVOD

Štúdiá sa zaoberá problematikou merania sociálnej žiadúcnosti (social desirability), ktorá je často diskutovaným zdrojom chýb a „nevalidity“ vo výskumoch založených na dotazníkových zberoch dát. Seba-výpovedňové dotazníky sú pre mnohé disciplíny kľúčovým nástrojom pre zber údajov. Preto je miera, v akej respondenti uvádzajú sociálne žiadúce odpovede (častejšie uvádzané pozitívne správanie a menej často negatívne), zároveň aj mierou, akou je ohrozená validita výskumu, ktorý takéto dáta využíva.¹

Osin² uvádza, že problém sociálnej žiadúcnosti sa týka predovšetkým pozitívnej psychológie, zoberajúcej sa fenoménmi, ktoré sú žiadúce/vhodné zo svojej podstaty. Patria sem pozitívne osobnostné vlastnosti, charakterové rysy a pozitívne stavy, ako je napríklad subjektívna pohoda. Zdá sa byť logické očakávať, že aspoň časť osôb bude mať tendenciu nadhodnocovať u seba tieto vlastnosti, a to buď nevedome, s cieľom udržiavať si pozitívne vnímanie seba samého, alebo vedome aby produkovala lepší dojem na osobu administrátora. Obdobný efekt možno očakávať i v klinických štúdiách pri vytváraní lepšieho dojmu a popieraní negatívnych aspektov osobnosti a v pracovnej a organizačnej psychológii kde sociálne žiadúce odpovedanie môže byť problémom pri výberových pokračovaniach.

Pre minimalizovanie a kontrolu vplyvu sociálnej žiadúcnosti na odpovede v dotazníkoch sa používajú rôzne

koncipované meracie nástroje. Jedným z najrozšírenejších a najčastejšie používaných je Paulhusova škála BIDR (Balanced Inventory of Desirable Responding).^{3,4} Teoretickým základom Paulhusovej škály je dvojkomponentový model sociálne žiadúceho odpovedania diferencujúci medzi seba-klamaním (self-deception; SDE) a vytváraním dobrého dojmu (impression management; IM).³ Sebaklamanie predstavuje vykresľovanie seba ako nositeľa nerealistických a vysoko sociálne hodnotených kognitívnych charakteristík, alebo dištancovanie od bežne uznávaných ľudských obmedzení.^{5,6} Sebaklamanie je úprimný štýl odpovedania (respondent verí vlastnému pozitívnemu vyjadreniu) s tendenciou vylepšovať svoj sebaobraz.⁷ Vytváranie dobrého dojmu je na druhej strane vedomé predstieranie, preháňanie v deklarovaní sociálne žiadúceho správania, ktoré je ale v bežnom živote nepravdepodobné.^{5,6,8}

Používanie škál sociálnej žiadúcnosti nadobúda význam predovšetkým vtedy, ak je potrebné dotazníkovou formou hodnotiť zjavne pozitívne alebo negatívne charakteristiky, ako neetické konanie alebo miery sebaúcty. Chung a Monroe⁹ experimentálne overili nárast hodnôt sociálnej desirability pri posudzovaní neetického konania v porovnaní s konaním hodnoteným ako menej eticky sporným. Ďalší autori^{10,11} zaznamenali súvislosti medzi machiavellizmom a sociálnou žiadúcnosťou v obdobnom

smere, vyjadrené zápornými korelačnými koeficientami. Naopak pozitívne súvislosti sociálnej žiadúcnosti boli zaznamenané so sebahodnotením, resp. sebaúctou¹² a so spokojnosťou so životom.²

Pri výskumoch zameraných na hodnotenie osobnostných vlastností a emocionálneho prežívania je frekventovane zaznamenaný nárast hodnôt pozitívneho afektívneho prežívania a želateľných charakteristík (resp. pokles negatívneho afektu a negatívne hodnotených vlastností, ako je napr. neuroticizmus) súvisiacich s vekom, ktorý je pripisovaný lepšej emocionálnej regulácii a vyzretosti u starších osôb. Minimálne časť z týchto rozdielov však možno vysvetliť na základe zaznamenaných kladných korelácií hodnôt sociálnej žiadúcnosti s vekom.¹³ Obdobný efekt možno zaznamenať pri rodových rozdieloch v prospech žien pri výskumoch zameraných na morálne usudzovanie, kde časť tohoto efektu možno vysvetliť zvýšenou tendenciou odpovedať sociálne žiadúcim spôsobom u žien v porovnaní s mužmi.¹⁴ Pri dvojfaktorovom členení hodnôt sociálnej žiadúcnosti Bobbio a Manganelli¹⁵ uvádzajú existenciu vyššieho skóre SDE u mužov a vyššieho skóre IM u žien zaznamenaný na jednej zo svojich výskumných vzoriek.

FAKTOROVÁ ŠTRUKTÚRA A SKÓROVANIE ŠKÁLY BIDR

V porovnaní s inými nástrojmi, ako je napríklad Marlowe-Crowne scale,¹⁶ ktoré vychádzajú z jednodimenzionálneho poňatia sociálnej žiadúcnosti, je výhodou nástrojov, ako je BIDR, skutočnosť, že sú založené na viackomponentovom modeli rozlišujúcom seba-klamanie od iných foriem zavádzania.² Pre adaptáciu do slovenského jazykového prostredia bola využitá 6. verzia škály BIDR³ pozostávajúca zo 40 položiek, subškálu SDE tvorí prvých 20 položiek, IM zvyšných 20, pričom sa striedajú pozitívne a reverzne formulované výroky – položky sú „vybalancované“.¹⁷ BIDR využíva pomerne unikátnu formu skórovania, v porovnaní s inými nástrojmi s dichotómnym odpovedovým formátom (pravda/nepravda), na položky škály BIDR odpovedajú respondenti na 7-bodovej škále (1 – nie je pravda; 7 – úplne pravda). Následne je možné odpovede previesť na dichotómnú škálu (Paulhus^{3,18} autorizoval obe metódy vyhodnotenia) – extrémne hodnoty 6 a 7 sú kódované ako 1 t. z. indikátory sociálne žiadúceho odpovedania, ostatné ako 0. Gignac⁸ uvádza porovnanie kontinuálnej aj dichotómnej formy s priaznivejšími výsledkami konfirmačných faktorových analýz (CFA) pre dichotómne skórovanie. Paulhus a Reid¹⁹ vytvorili aj 3-faktorový model rozdeľujúci seba-klamanie do dvoch subdomén: seba-klamania v zmysle „sebavylepšovania“ (SD enhancement) a „sebapoprenia“ (SD denial), ktoré oddelili pozitívne formulované položky subškály SDE od negatívne formulovaných.

Čo sa týka hodnôt reliability metodiky BIDR, Li a Bagger⁴ uskutočnili metaanalýzu rôznych verzií a jazykových mutácií nástroja za účelom generalizácie spoľahlivosti merania. Boli analyzované hodnoty Cronbachovej α zo 110 štúdií, pričom všeobecným záverom autorov bola adekvátna reliabilita celkového skóre (priemerne 0,80), a nižšie

hodnoty reliability pre škálu IM (priemerne 0,74). V prípade škály SDE bola viac ako polovica hodnotených koeficientov α pod hranicou 0,70.

Kvôli relatívne väčšiemu rozsahu metodiky bolo realizovaných viacero pokusov o ekonomicky úspornejšie zisťovanie hodnôt sociálnej žiadúcnosti pri zachovaní priaznivých vlastností merania. Hartová et al.¹ zostavili skrátenú 16-položkovú verziu metodiky (patria sem položky 4, 5, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 36 a 40 z pôvodnej verzie), ktorá umožňuje samostatné vyhodnotenie 8-položkových subškál SDE a IM s adekvátnymi hodnotami ich vnútornej konzistencie.

Cieľom nášho výskumu bolo overenie faktorovej štruktúry a psychometrických vlastností slovenskej verzie metodiky BIDR, sekundárnym cieľom bolo overenie vlastností skrátenej 16-položkovej verzie škály BIDR a porovnanie rôznych spôsobov skórovania metodiky.

SÚBOR A METODIKA

Výskumný súbor pozostával zo 499 osôb zo Slovenska vo veku 18–60 rokov a bol zostavený na základe reprezentatívnych kvót pre pohlavie, vekovú kategóriu a región. Výskumu sa zúčastnilo 250 mužov a 249 žien s priemerným vekom 39,6 r. a odchýlkou 11,5 r.

Nástroje merania

Slovenský preklad škály žiadúceho spôsobu odpovedania (Balanced Inventory of Desirable Responding; BIDR)

Dotazník BIDR (6. verzia)³ bol so súhlasom autora preložený z originálu v anglickom jazyku, realizovali sme spätný preklad a v prípade problematických položiek sme pri hľadaní vhodného prekladu konfrontovali znenie položiek s českou verziou škály.⁷ Opis dotazníka, jeho faktorová štruktúra a skórovanie sú uvedené vyššie. Vzhľadom k frekventovanému využívaniu tejto škály sú hodnoty reliability a validity známe a overené na rôznych vzorkách i v rôznych výskumných situáciách. Autor metodiky^{3,6} uvádza priaznivé hodnoty vnútornej konzistencie jednotlivých subškál (hodnota koeficientu α pre SDE v rozpätí 0,68 až 0,80; pre subškálu IM v rozpätí od 0,75 do 0,86), test-retestová reliabilita pôvodnej verzie nástroja pri opakovanej administrácii po 5-týždňovom intervale nadobudla pre subškály SDE a IM hodnoty 0,69 a 0,65. Autori jazykovo najbližšieho českého prekladu BIDR uvádzajú pre subškály SDE a IM hodnoty reliability $\alpha = 0,70$ a 0,80.⁷

Vhodnosť slovenského prekladu sme overovali v predvýskume na vzorke 116 respondentov regrutovaných cez sociálne siete, pričom sme zaznamenali postačujúce hodnoty reliability celkového skóre BIDR i subškál SDE a IM (α od 0,66 do 0,77) pri kontinuálnom skórovaní.

Dotazník morálneho vyviazania (Propensity to Morally Disengage Scale; PMDS)²⁰

Morálne vyviazanie predstavuje tendenciu jedinca k navodeniu kognícií, ktoré pomáhajú reštrukturalizovať či prerámcovať vlastné konanie tak, aby sa javilo byť menej škodlivým, aby napomohlo minimalizovať vlastnú

zodpovednosť za konanie, resp. za ublíženie iným. Je to schopnosť racionalizovať vlastné nemorálne konanie tak, aby sa redukovali negatívne pocity, ku ktorým by v súvislosti s takýmto konaním mohlo dôjsť.^{21,20} Cieľom autorov škály bolo vytvoriť unidimenzionálnu mieru všeobecnej tendencie k morálnemu vyviazaniu. Vytvára ju 8 individuálnych mechanizmov morálneho vyviazania, ktoré reprezentujú rozličné aspekty konštruktu (morálne ospravedlňovanie, eufemistické nálepkovanie, výhodné porovnanie, presunutie zodpovednosti, rozptyľovanie zodpovednosti, prekrúcanie následkov, dehumanizácia, prisudzovanie viny). Škála posudzuje všeobecnú tendenciu k vyviazaniu, nie správanie v špecifických kontextoch, ktoré nemusí byť relevantné pre všetky osoby. Obsahuje 24 položiek (pre každý aspekt po 3 položky), reliabilita jednotlivých aspektov konštruktu na našej vzorke sa pohybovala v rozmedzí od 0,76 do 0,84, reliabilita celkového skóre morálneho vyviazania bola 0,95.

Škála spokojnosti so životom (Satisfaction with Life Scale; SWLS)²²

SWLS predstavuje jednu z najpoužívanejších viacpoložkových škál na zisťovanie celkovej spokojnosti so životom, pozostáva z 4 položiek s reliabilitou $\alpha = 0,88$.

Rosenbergova škála sebahodnotenia (Rosenberg Self-Esteem Scale; RSS)²³

RSS je 10-položkovou škálou predstavujúcou zlatý štandard pri meraní globálneho sebahodnotenia ($\alpha = 0,83$).

Štatistické spracovanie údajov

K analýzám bol použitý štatistický softvér SPSS a Jamovi (R-kód). Zhodu predpokladanej faktorovej štruktúry s dátami sme overovali konfirmačnou faktorovou analýzou (CFA) s využitím polychorických korelácií (WLSMVS model) kvôli ordinálnemu, resp. dichotómnemu odpovedovému formátu položiek. Porovnávali sme adekvátnosť faktorovej štruktúry pri kontinuálnom a dichotómnom skórovaní pre plnú i skrátenú 16-položkovú verziu metodiky. Za adekvátny ukazovateľ zhody údajov s testovaným modelom sme považovali indikátory CFI > 0,95; RMSEA < 0,05. Najčastejšie posudzovaný parameter CFA – ne-signifikantný χ^2 – bol vzhľadom k veľkosti vzorky prísny, využili sme indikátor $\chi^2/df < 3$. Pre hodnotenie vnútornej konzistencie škál sme okrem Cronbachovej α použili aj ordinálny koeficient ω s vyššie uvedeným zdôvodnením vychádzajúcim z odpovedového formátu položiek; za priaznivé boli považované hodnoty > 0,8, za postačujúce > 0,7.²⁴ Pre posúdenie validity metodiky boli zisťované vzťahy s premennými vystihujúcimi typicky negatívne a pozitívne hodnotené charakteristiky osoby – morálne vyviazanie ako eticky problematická negatívna vlastnosť, sebaúcta a spokojnosť so životom ako pozitívne hodnotené charakteristiky. Za priaznivý výsledok sme považovali signifikantné záporné korelácie s morálnym vyviazaním a signifikantné kladné korelácie so sebaúctou a spokojnosťou. T-testom pre nezávislé výbery sme overovali predpokladané rodové rozdiely v prospech žien; zároveň sme očakávali kladné korelácie hodnôt BIDR s vekom.

VÝSLEDKY

Faktorová štruktúra metodiky

Využitím CFA sme testovali zhodu s dátami pre 40-položkový dvojfaktorový model, trojfaktorový model a model skrátenej 16-položkovej verzie metodiky. Separátne sme hodnotili modely s kontinuálnym i dichotomickým skórovaním (tab. 1).

Pre všetky testované modely bol χ^2 signifikantný, čo bolo vzhľadom k veľkosti vzorky očakávané. Ostatné ukazovatele zhody modelu s dátami boli pre prvé tri modely kontinuálneho skórovania metodiky nepriaznivé (CFI < 0,95; RMSEA > 0,05; $\chi^2/df > 3$). Ďalšie tri modely predstavujú dichotómnne skórovanie položiek, pre všetky modely bola zaznamenaná dobrá zhoda s dátami (CFI > 0,95; RMSEA < 0,05; $\chi^2/df < 2$). Relatívne najlepšie ukazovatele zhody zaznamenal trojfaktorový model, porovnateľne skórovali 2-faktorové modely metodiky v plnej i skrátenej verzii. Vzhľadom k dobrým výsledkom CFA sme pri ďalších výpočtoch uprednostnili dvojfaktorový model, ktorý je obvyklý pri vyhodnocovaní škály BIDR.

Reliabilita

V tab. 2 sú uvedené hodnoty vnútornej konzistencie BIDR v plnej i skrátenej verzii pre obe formy skórovania položiek. V prípade kontinuálneho skórovania plnej verzie

Tab. 1. Konfirmačná faktorová analýza zhody testovaných modelov s dátami

	χ^2	df	p-value	χ^2/df	CFI	RMSEA
Model 1	6145,7	739	0,000	8,316	0,640	0,121
Model 2	4149,9	737	0,000	5,631	0,773	0,096
Model 3	1101,4	103	0,000	10,693	0,708	0,140
Model 4	1407,6	739	0,000	1,905	0,950	0,043
Model 5	1111,3	737	0,000	1,508	0,972	0,032
Model 6	198,8	103	0,000	1,930	0,964	0,043

Poznámka:

Model 1 – 2 faktory, kontinuálne skórovanie 40 položiek

Model 2 – 3 faktory, kontinuálne skórovanie 40 položiek

Model 3 – skrátená verzia, 2 faktory, kontinuálne skórovanie 16 položiek

Model 4 – 2 faktory, dichotómnne skórovanie 40 položiek

Model 5 – 3 faktory, dichotómnne skórovanie 40 položiek

Model 6 – skrátená verzia, 2 faktory, dichotómnne skórovanie 16 položiek

Tab. 2. Cronbachova „ α “ a ordinálny koeficient „ ω “ škál BIDR

Skórovanie	kontinuálne		dichotómnne	
	Cronbach α	Ordinal ω	Cronbach α	Ordinal ω
BIDR 40*	0,81	0,81	0,88	0,88
SDE 20	0,68	0,70	0,80	0,80
IM 20	0,80	0,80	0,84	0,84
BIDR 16	0,73	0,73	0,79	0,79
SDE 8	0,58	0,60	0,68	0,68
IM 8	0,67	0,68	0,72	0,72

Poznámka: *číslo za názvom škály vyjadruje počet položiek v škále.

Tab. 3. Popisné štatistiky a korelácie medzi testovanými premennými

Premenné	1.	2.	3.	4.	5.	6.	M	SD	skewness
1. BIDR 40		0,86**	0,89**	0,92**	0,79**	0,81**	10,49	7,17	0,59
2. SDE 20			0,54**	0,83**	0,91**	0,54**	4,79	3,8	0,67
3. IM 20				0,79**	0,51**	0,86**	5,71	4,37	0,65
4. BIDR 16					0,86**	0,87**	3,78	3,25	0,90
5. SDE 8						0,49**	1,92	1,84	0,89
6. IM 8							1,86	1,93	1,08
RSS	0,55**	0,62**	0,37**	0,54**	0,57**	0,36*	30,72	4,43	0,23
SWLS	0,16**	0,24**	0,06	0,19**	0,24**	0,09*	3,89	1,18	-0,20
PMDS hrubé skóre	-0,38**	-0,23**	-0,43**	-0,33**	-0,22**	-0,35**	2,93	1,12	0,57
PMDS-MO	-0,27**	-0,19**	-0,27**	-0,24**	-0,17**	-0,25**	3,14	1,43	0,38
PMDS-EN	-0,29**	-0,14**	-0,37**	-0,23**	-0,12**	-0,28*	2,99	1,36	0,29
PMDS-VP	-0,33**	-0,21**	-0,37**	-0,28**	-0,20**	-0,28**	2,59	1,34	0,95
PMDS-PZ	-0,25**	-0,19**	-0,24**	-0,22**	-0,19**	-0,19**	2,88	1,51	0,54
PMDS-RZ	-0,41**	-0,28**	-0,43**	-0,36**	-0,26**	-0,36**	2,54	1,43	0,71
PMDS-PN	-0,42**	-0,28**	-0,45**	-0,35**	-0,25**	-0,36**	2,61	1,34	0,69
PMDS-D	-0,19**	-0,04	-0,28**	-0,19**	-0,07	-0,25**	3,63	1,52	0,11
PMDS-PV	-0,27**	-0,14**	-0,32**	-0,24**	-0,15**	-0,26**	3,09	1,38	0,35
vek	0,17**	0,16**	0,15**	0,19**	0,16**	0,18**	39,57	11,48	-0,01
rod (t-test)	-1,58	0,58	-3,12**	-1,25	-0,46	-1,67			

Poznámka: M – priemer; SD – štandardná odchýlka; skewness – zošikmenie; N = 499; ** p < 0,01; *p < 0,05; RSS – Rosenbergova škála sebaúcty; SWLS – škála spokojnosti so životom; PMDS – dotazník morálneho vyviazania; MO – morálne ospravedľňovanie, EN – eufemistické nálepkovanie, VP – výhodné porovnávanie, PZ – presunutie zodpovednosti, RZ – rozptyľovanie zodpovednosti, PN – prekrúcanie následkov, D – dehumanizácia, PV – prisudzovanie viny.

BIDR boli zaznamenané adekvátne hodnoty (> 0,8) pri celkovom skóre a subškále IM, nie však pri subškále SDE. Pri skrátenej verzii BIDR 16 presiahlo použiteľnú hodnotu (0,7) len celkové skóre škály. Lepšie ukazovatele reliability boli zaznamenané pri dichotómnom skórovaní metodiky, celkové skóre i obe subškály BIDR presiahli hodnoty 0,8. V prípade skrátenej formy BIDR 16 sa zlatému štandardu blížila hodnota reliability celkového skóre škály (0,79). Pri všetkých verziách skórovania dosiahla lepšie hodnoty reliability škála IM oproti SDE.

Vlastnosti škály BIDR

V tab. 3 sú uvedené popisné štatistiky použitých premenných. Priaznivé hodnoty zošikmenia škál umožnili využitie parametrických štatistík (Pearsonov korelačný koeficient, t-test pre nezávislé výbery).

Očakávali sme opačnú polaritu korelačných koeficientov sociálnej žiadúcnosti s premennými vystihujúcimi typicky negatívne a pozitívne hodnotené charakteristiky – morálnym vyviazaním verzus sebaúctou a spokojnosťou so životom. Zaznamenané výsledky boli v zhode s predpokladmi. Kladne korelovali všetky ukazovatele sociálnej žiadúcnosti (plná i skrátená verzia škály včítane ich subškál) so sebaúctou i spokojnosťou so životom. Korelácie so sebaúctou boli prekvapivo vysoké, nad 0,5 pre celkové

skóre a nad 0,6 pre subškálu SDE. Opačný „vzorec“ vzťahov bol zaznamenaný pre morálne vyviazanie a jeho jednotlivé subškály. Všetky korelačné koeficienty boli záporné, hrubé skóre BIDR korelovalo s celkovým skóre škály morálneho vyviazania na úrovni -0,38**, najsilnejšie korelácie boli zaznamenané so subškálami rozptyľovanie zodpovednosti a prekrúcanie následkov (-0,41** resp. -0,42**). S morálnym vyviazaním a jeho subškálami tesnejšie súvisela subškála IM v porovnaní s SDE.

Zo sociodemografických charakteristík bol vyhodnocovaný rod a vek respondentov. Nízke ale štatisticky významné kladné korelácie boli medzi vekom a všetkými ukazovateľmi sociálnej žiadúcnosti. Rozdiely medzi mužmi a ženami neboli štatisticky významné s výnimkou subškály IM, kde bolo skóre vyššie u žien (M = 6,13) v porovnaní s mužmi (M = 5,10).

DISKUSIA A ZÁVER

Všeobecným cieľom realizovanej štúdie bolo overiť možnosti použitia a vlastnosti škály sociálnej žiadúcnosti BIDR v slovenských podmienkach, kde doposiaľ táto metodika nie je adaptovaná. Vzhľadom k bohatým možnostiam využitia a vhodnosti využívania škál sociálnej žiadúcnosti pri dotazníkových zberoch dát sa javí ponúknutie

takejto miery s overenými psychometrickými parametrami pre používanie v slovenskom jazykovom kontexte ako zmysluplné.

V prvom kroku sme konfirmatórny postupmi overovali faktorovú štruktúru metodiky, pričom sme porovnávali tri modely s dvoma spôsobmi skórovania metodiky: dvoj- a trojfaktorový model škály so 40 položkami a jej skrátenu dvojfaktorovú verziu s 16 položkami. U každého z modelov bolo vypočítané skóre pre kontinuálnu a dichotómnú odpovedovú škálu. Ukazovatele zhody faktorových modelov s dátami poukázali na vhodnosť dichotómneho skórovania metodiky pre všetky tri testované modely, nie však pri kontinuálnom skórovaní. Tento výsledok je v zhode so zisteniami Gignaca,⁸ ktorý podobne zaznamenal jednoznačnú podporu pre modely s dichotómnym skórovaním BIDR. Vzhľadom k dobrej zhode dvoj- i trojfaktorového modelu s dátami sme pri ďalších výpočtoch zvolili jednoduchšiu, častejšie využívanú a lepšie interpretovateľnú dvojfaktorovú verziu metodiky. Táto umožňuje využívať celkové skóre metodiky a tiež diferencovať medzi sebaklamaním a vytváraním dobrého dojmu v subškálach SDE a IM. Vyhodnocovali sme aj skrátenu verziu metodiky kvôli jej potenciálu z hľadiska časovej úspornosti pri administrácii. Hodnoty reliability celkového skóre a subškál metodiky zodpovedali zisteniam iných autorov⁴ v zmysle vyšších hodnôt subškály IM oproti SDE a celkovo priaznivých hodnôt reliability metodiky v jej plnej i skrátenej verzii. Pri 40-položkovej verzii je však potrebné brať do úvahy to, že ukazovatele vnútornej konzistencie sú nadhodnotené vzhľadom k väčšiemu počtu položiek. K ďalšiemu použitiu možno odporučiť okrem plnej verzie metodiky i celkové skóre skrátenej verzie a s istou mierou opatrnosti i skóre diferencované do 8-položkových subškál. Potenciál kratšej verzie tkvie najmä v jej časovej úspornosti a vhodnosti zaradzovania do väčších testových batérií, kde nie je pozornosť výskumníkov či praktikov v psychodiagnostike zameraná na sociálnu žiadúcnosť ako takú, ale bude vystupovať pri vyhodnocovaní ako kovariát ďalších premenných.

Pre podporu validity slovenskej verzie BIDR sme zhromažďovali dôkazy týkajúce sa vlastností konštruktu. Zaznamenali sme pomerne jednoznačný vzorec vlastností metodiky v zmysle pozitívnych korelácií BIDR s všeobecne pozitívnymi charakteristikami (sebaúcta, spokojnosť

so životom) a negatívne korelácie s negatívnymi eticky spornými spôsobmi uvažovania (morálne vyviazanie). Zaujímavým zistením je i väčšia citlivosť (vyššie hodnoty korelačných koeficientov) subškály vytvárania dobrého dojmu IM na negatívne charakteristiky morálneho vyviazania, a naopak sebaklamania SDE na pozitívne charakteristiky. To okrem potvrdenia vlastností konštruktu, ako sú uvedené u iných autorov,^{2,9,12} naznačuje možnosti využitia jednotlivých subškál BIDR v rôznych kontextoch podľa toho, či sa jedná o nadhodnocovanie pozitívnych vlastností, alebo popieranie negatívnych. S teóriou¹³ sú konzistentné zistenia o kladnej korelácii hodnôt sociálnej žiadúcnosti s vekom, rodové diferencie boli potvrdené len pri vytváraní dobrého dojmu s vyššími hodnotami u žien. Napriek tomu, na základe zistení iných autorov,^{14,15} je vhodné metodiku BIDR používať i pri testovaní rodových rozdielov, aby sa eliminovala časť variability údajov, ktorú môžu spôsobiť rozdielne tendencie k sociálne žiadúcim odpovediam u mužov a u žien.

Z hľadiska limitov tohto výskumu je potrebné konštatovať, že sa jedná o prvé použitie slovenského prekladu metodiky BIDR a sú s ním spojené obmedzenia typické pre iniciálne štádiá zavádzania nových či modifikovaných meracích nástrojov. Priaznivé výsledky hodnotenia psychometrických vlastností metodiky vyžadujú podporu v ďalších výskumoch na odlišných vzorkách.

Záverom možno konštatovať, že slovenská verzia škály na hodnotenie sociálne žiadúceho spôsobu odpovedania BIDR je reliabilnou mierou uvedenej charakteristiky, má obdobné vlastnosti merania ako pôvodná či iné jazykové mutácie nástroja a možno ju považovať za vhodnú mieru pre použitie v sociálno-vednom výskume i v psychodiagnostike. Zaznamenali sme dobré hodnoty reliability metodiky a niekoľko dôkazov podporujúcich jej validitu. Vzhľadom k vlastnostiam merania možno pre ďalšie použitie odporučiť dichotómné skórovanie odpovedí, ako vhodné sa javí využitie plnej verzie metodiky s 2-faktorovým alebo 3-faktorovým skórovaním, použiteľnou alternatívnou dlhšej verzie škály je aj jej skrátenu 16-položková verzia. Škála BIDR ako indikátor skreslených odpovedí v osobnostných dotazníkoch môže byť využívaná pri väčších testových batériách a ako pomôcka pri interpretácii testových skóre, najmä ak sa jedná o zisťovanie všeobecne pozitívnych či negatívnych charakteristík dotazníkovou formou.

PRÍLOHA

Znenie položiek a odpovedová škála BIDR-SK

Ku každému výroku napíšte číslo z nižšie uvedenej stupnice, ktorým vyjadrite, do akej miery s daným výrokom súhlasíte.

1 2 3 4 5 6 7

Nie je to pravda

Čiastočne

Úplne pravda

1. Môj prvý dojem z ľudí sa zvyčajne ukáže ako pravdivý.
2. *Bolo by pre mňa ťažké zbaviť sa niektorého zo svojich zlovykov.
3. Nezáleží mi na tom, čo si o mne ostatní ľudia naozaj myslia.
4. *Nebol som sám k sebe vždy úprimný.
5. Vždy viem, prečo mám niečo rád/rada.
6. *Keď som pod vplyvom emócií, ovplyvní to môj úsudok.
7. Keď sa už raz rozhodnem, ostatným sa len ťažko podarí zmeniť môj názor.
8. *Keď prekročím povolenú rýchlosť, nešoférujem bezpečne.
9. Mám svoj osud pevne v rukách.
10. *Je to pre mňa ťažké zbaviť sa znepokojujúcej myšlienky.
11. Nikdy neľutujem svoje rozhodnutia.
12. *Niekedy o niečo prídem, pretože sa nedokážem včas rozhodnúť.
13. Chodím voliť, pretože aj môj hlas môže niečo zmeniť.
14. *Moji rodičia ma niekedy potrestali nespravodlivo.
15. Som úplne racionálny človek.
16. *Málokedy si uznám kritiku.
17. Vysoko dôverujem svojmu úsudku.
18. *Niekedy som pochyboval o svojich mileneckých schopnostiach.
19. Nevadí mi, keď ma niekto nemá rád.
20. *Nie vždy poznám dôvod, prečo robím to, čo robím.
21. *Keď musím, občas zaklamem.
22. Nikdy nezakrývam svoje chyby.
23. *Už sa stalo, že som niekoho využil pre svoje ciele.
24. Nikdy nenadávam.
25. *Niekedy sa snažím ľuďom odplatiť radšej ako odpustiť a zabudnúť.
26. Vždy zachovávam zákony, aj keď je nepravdepodobné, že by ma niekto pristihol.
27. * Už sa mi stalo, že som povedal/a niečo zlé o priateľovi/ke za jeho/jej chrbtom.
28. Keď počujem súkromný rozhovor, snažím sa nepočúvať.
29. *Dostal som od predavača/ky väčší výdavok, bez toho, aby som mu/jej to povedal.
30. Na colnici vždy všetko na prečlenie priznám.
31. *Keď som bol mladý, občas som niečo ukradol/a.
32. Nikdy som na ulici neodhodil odpadky.
33. *Niekedy jazdím rýchlejšie ako maximálnou povolenou rýchlosťou.
34. Nikdy nečítam erotické knihy alebo časopisy.
35. *Urobil som veci, o ktorých som nikomu nepovedal.
36. Nikdy som si nevzal vecí, ktoré mi nepatria.
37. *Zobral som si voľno – maródku – zo školy alebo z práce, aj keď som nebol naozaj chorý.
38. Nikdy som nepoškodil knihu z knižnice alebo nejaký tovar v obchode, bez toho, aby som to ohlásil.
39. *Mám niektoré skutočne hrozné zlovyky.
40. Nekomunikujem o záležitostiach iných ľudí.

Pozn.: * označuje položky, ktoré je potrebné pri vyhodnotení prepísať.

LITERATÚRA

1. Hart CM, Ritchie TD, Hepper EG, Gebauer JE. The Balanced Inventory of Desirable Responding Short Form (BIDR-16). SAGE Open 2015; 5 (4): 1–9.
2. Osin EN. Social Desirability in Positive Psychology: Bias or Desirable Sociality? In: Freire T (ed). Understanding Positive Life. Research and Practice on Positive Psychology. Lisbon: Climepsi Editores; 2009: 421–442.
3. Paulhus DL. Two-component models of socially desirable responding. J Pers Soc Psychol 1984; 46: 598–609.
4. Li A, Bagger J. The Balanced Inventory of Desirable Responding (BIDR): A Reliability Generalization Study. Educ Psychol Meas 2007; 67: 525–544.
5. Paulhus DL. Interpersonal and Intrapersonal Adaptiveness of Trait Self-Enhancement: A Mixed Blessing? J Pers Soc Psychol 1998; 74 (5): 1197–1208.
6. Paulhus DL. Measurement and Control of Response Bias. In: Robinson JP, Shaver PR, Wrightsman LS (eds). Measures of personality and social psychological attitudes. San Diego CA: Academic Press 1991: 17–59.
7. Preiss M, Mačudová G. Dotazník žiadoucího stylu odpovídání (BIDR-CZ). Psychiatrie 2013; 17: 59–64.
8. Gignac GE. Modeling the Balanced Inventory of Desirable Responding: Evidence in Favor of a Revised Model of Socially Desirable Responding. J Pers Assess 2013; 95 (6): 645–656.
9. Chung J, Monroe GS. Exploring Social Desirability Bias. J Bus Ethics 2003; 44 (4): 291–302.
10. Fehr B, Samsom D, Paulhus DL. The Construct of Machiavellianism: Twenty years Later. Adv Pers Assess 1992; 9: 77–116.

11. Christie R, Geis FL. Studies in Machiavellianism. New York: Academic Press 1970: 415.
12. Mesmer-Magnus J, Viswesvaran C, Deshpande S, Joseph J. Social desirability: the role of over-claiming, self-esteem, and emotional intelligence. Psychol Sci 2006; 48: 336–356.
13. Soubelet A, Salthouse TA. Influence of social desirability on age differences in self-reports of mood and personality. J Pers 2011; 79 (4): 741–762.
14. Dalton D, Ortegren M. Gender Differences in Ethics Research: The Importance of Controlling for the Social Desirability Response Bias. J Bus Ethics 2011; 103: 73–93.
15. Bobbio A, Manganelli AM. Measuring social desirability responding. A short version of Paulhus' BIDR 6. Test Psychom Methodol Appl Psychol 2011; 18 (2): 117–135.
16. Crowne DP, Marlowe D. The Approval Motive. New York: John Wiley & Sons 1964: 233.
17. Revzina L. Investigating Social-desirability Bias in Self-reporting on Motivational Attitudes by Adult Students [dissertation]. Ann Arbor: University of San Francisco 2008: 100.
18. Stober J, Dette DE, Musch J. Comparing continuous and dichotomous scoring of the Balanced Inventory of Desirable Responding. J Pers Assess 2002; 78: 370–389.
19. Paulhus DL, Reid DB. Enhancement and denial in socially desirable responding. J Pers Soc Psychol 1991; 60: 307–317.
20. Moore C, Detert JR, Klebe Treviño L, Baker VL, Mayer DM. Why employees do bad things: moral disengagement and unethical organizational behavior. Pers Psychol 2012; 65: 1–48.
21. Moore C. Moral disengagement in processes of organizational corruption. J Bus Ethics 2008; 80: 129–139.
22. Diener E, Emmons RA, Larsen RJ, Griffin S. The Satisfaction With Life Scale. J Pers Assess 1985; 49 (1): 71–75.
23. Rosenberg M. Society and the adolescent self-image. Princeton, NJ: Princeton University Press 1965: 326.
24. EFPA. Review model for the description and evaluation of psychological and educational tests. Brusel: European Federation of Psychologists Associations 2013: 72. Dostupné na www.efpa.eu.

referáty z literatury

Fancourt D, Steptoe A, Cadar D Cultural engagement and cognitive reserve: museum attendance and dementia incidence over a 10-year period

(Kulturní výzva a kognitivní rezerva: návštěva muzea a výskyt demence po desetiletém období)
Brit J Psychiatry 2018; 213 (5): 661–663.

Teorie kognitivní rezervy naznačila, že by aktivity, které jsou duševně příjemné, užitečné a sociálně interaktivní, mohly chránit před rozvojem demence.

Britští autoři z University College London použili údaje ze studie The English Longitudinal Study of Ageing. Z ní vytvořili vzorek zahrnující 3911 dospělých jedinců (45 % muži, 55 % ženy, průměrný věk 63,8 roku), z nichž se u 248 (6,3 %) vyvinula demence během trvání studie (10 let).

Tato studie prokazuje, že pro dospělé ve věku 50 a více let bylo navštěvování muzeí (i uměleckých galerií a výstav) každých několik málo měsíců nebo i častěji spojeno s nižším výskytem demence v průběhu desetiletého období katamnestického sledování v porovnání s méně častým navštěvováním muzeí. Tato spojitost byla nezávislá na demografických ukazatelích, socioekonomickém postavení či proměnných spojených se zdravím, včetně senzorického zhoršení, deprese nebo cévních poměrů.

Podle závěrečného konstatování autorů návštěvy muzeí mohou být slibnou psychosociální aktivitou k podpoře prevence demence.

Roxanas MG Persistent mania following cessation of corticosteroids

(Přetrvávající mánie po vysazení kortikosteroidů)
Australasian Psychiatry 2018; 26 (5): 520–523.

Za cíle této studie určil australský autor z University of Sydney (pracoviště Sydney, NSW): 1) popsat dva pacienty, jejichž manické příznaky trvaly několik měsíců po vysazení kortikosteroidů, 2) posoudit literaturu a 3) navrhnout léčbu.

Pacienti byli vyšetřeni za účelem vyloučení jiné příčiny. Byli pak léčeni valproátem sodným a quetiapinem (v případě 2. pacienta). Když se nemocní cítili dobře, dávky léků byly pomalu snižovány a léčba byla ukončena. Při jednoročním katamnestickém sledování byli oba pacienti bez potíží.

Závěrem autor připomíná, že manické příznaky po ukončení léčby kortikosteroidy mohou trvat mnoho měsíců a že je nutná aktivní léčba k jejich zvládnutí.

MUDr. Jaroslav Veselý